

Razen značilnih slovenskih izrazov se v ŽK in ŽM nahajajo tudi pristne, še danes poljudne slovenske rečenice, ki se jim pozna duh naše grude: segnali so ga s prestola, na starost (ŽK 5), ná ti mnogo darov (ŽM 5), potrudi se do nas (ŽM 13 in ŽK 12). S te strani Žitji še nista preiskani.

Dognano je torej, da so v staroslovenskih Žitjih sv. Cirila in Metodija ohranjeni nekateri sledovi slovenskega panonskega narečja. To sicer še ne zadošča, da bi si mogli ta dva najstarejša slovanska samostojna spisa popolnoma prisvajati, a gotovo je, da spadata tudi v zgodovino naše književnosti kot najstarejša spomenika umetne slovenske proze.

ANTON BREZNIK

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

9. Finžgar.

Vistem času, ko je Cankar s krepko roko preokrenil smer našega pripovednega jezika, je vršil veliko reformo tudi Finžgar. On je popolnoma prenovil jezik kmečke povesti in drame ter prinesel novo življenje tudi v jezik meščanske in zgodovinske povesti.

Reformo je začel pred Cankarjem in jo je tudi neodvisno od njega nadaljeval, vendar je ni izvršil v taki obliki kot on. Na pot reforme ga je privedla njegova ozka zveza z ljudstvom in njega jezikom.

V dijaških letih (spisi v alojzijeviškem hišnem listu Domače Vaje v l. 1889—1891, to je od šeste do osme šole) je pisal dvojen jezik. Šola ga je učila sodobnega književnega jezika, ki ga je pisal v svojih poučnih spisih v tem listu. Kadar pa je pisal leposlovne stvari, so mu silile v pero samo žive besede in rečenice, ki jih je slišal pri svojem očetu in bližnjih sosedih, ki jih v tem času opisuje (med drugimi je tudi črtica Pri Klemenčku iz l. 1890, ki jo je priobčil v Domu in svetu 1897 v popravljeni obliki). Kmečkim ljudem polaga le redkokatero papirnato besedo na jezik, medtem ko jih je v njegovih poučnih spisih veliko (n. pr. jadna majka, pravcat, diven, boja, toli izvestno, in mnogo drugega). Sprva se te dvojne oblike v jeziku ni zavedal. Kolikor bolj pa se je budil v njem umetniški čut, toliko močnejši je bil vpliv ljudskega jezika in tako je polagoma začel zavestno opuščati mrtve oblike, besede in rečenice književnega jezika. Velik napredek je opaziti že v povestih Gozdarjev sin (Slovenec 1893), Zaroka o polnoči (Nar. biblioteka, Novo mesto 1894, spisal pod imenom Basnigoj) in v mladinski črtici Gospod Lovro (Pomladni glasi 1895), kjer je jezik vzet iz otroških ust. Kako lepo se je že v tem času jezikovno izčistil, nam

kaže primerjava obeh natisov črtice Pri Klemenčku.¹ Ko pa je pisal povesti *Stara in nova hiša* (KMD 1900, napisal že 1898), *Dovolj pokore* (KMD 1901; napisal 1899) in dramo *Divji lovec* (1902), mu je zvenel samo ljudski jezik v ušesih. V teh zgodbah se je ravno tako približal živemu jeziku kot Cankar v svojih novelah. Tu ni zapisal skoro nobene besede, ki bi je ne bil slišal v svojem domačem kraju, na Breznici, kjer se te zgodbe vrše.

V takem jeziku so spisane tudi vse poznejše kmečke povesti in drame; ločijo se od teh le po besednem zakladu. Življenje je pripeljalo Finžgarja v razne kraje in kakor že prej doma, tako je tudi drugod, kjer je kot duhovnik služboval, nabiral nove izvirne izraze in jih v svojih kmečkih in meščanskih povestih uporabljal. Vsaka nova povest je prinesla kak nov izraz, ki ga je medtem slišal od ljudi ali se ga na novo domislil iz svojega domačega kraja. Nekaj besed in rečenic ima iz Bohinja, Idrije in z Jesenic, največ pa iz Želimelj in Sore, kjer je dalj časa služboval. Tako je Finžgarjev besedni zaklad jezikoslovno pomemben, ker obsega obilo ljudskih besed in rečenic, ki jih še ni nihče zapisal in jih tudi Pleteršnikov slovar nima.

Vkljub realističnemu pojmovanju jezika pa ni nikoli popolnoma pozabil naukov, ki so mu jih dajali učitelji slovenščine v šoli. Ti so mu vcepili strah do germanizmov in do nekaterih izrazov, ki jih ljudstvo govori in se splošno rabijo. Tako piše vsa leta tudi v kmečkih povestih izraze kakor: uprav (že od l. 1889 dalje, dasi je izpričano, da je ljudski izraz ravnó slovenski in ga je Levstik po krivem obsodil za germanizem); zajedno (od l. 1890 dalje), pozneje zaeno nam. slov. obenem, hkrati; štediti, štedljiv (od l. 1890 dalje) nam. varčevati, varčen; številiti nam. računati; vēsti, vēdem nam. peljati; novec nam. denar, slušati nam. ubogati itd.

Ljudskemu govoru je močno približal tudi jezik meščanske in zgodovinske povesti. Ob kmečkih povestih se je tako izčistil, da ga ni več motila jezikovna afektacija dosedanjih meščanskih povesti (Kernik, Mencinger, Govekar, mladi Meško) in je tudi tu začel pisati živ govor ljudstva in izobražencev. S tem je po Cankarjevi in Finžgarjevi zaslugi tudi v meščanski povesti zmagalo življenje nad pretiranimi slovniškimi in političnojezikoslovnimi teorijami.

Vendar pa v meščanskih povestih jezik ni tako enoten kakor v kmečkih. Kjer je opisoval snov, ki jo je sam doživljal ali pa mogel opazovati, ter iz dogodkov in opisov diha resnična poezija, rabi samo tople domače besede. Včasih pa mu je zmanjkalo občutja in kadar je opis prazen, se pozna tudi v jeziku. Tedaj rad pretirava, rabi pleonazme in tautologijo in piše tujke in časnikarske izraze ali včasih celo

¹ V Domačih Vajah l. 1890 je pisal: bavi se s svojimi bučelami (v DS 1897 pa se je ognil tej izposojenki in piše: suče se krog svojih bučel); to so znaki, da bode v kratkem obletenje sveta (DS ima slov. izraz: znamenja); kakor je običaval imenovati svojo plešo (v DS se je ognil shr. izrazu: tako je imenoval); dvajset novčičev (borov; tako govori Klemenček) itd.

besede, ki niso bile v rabi v meščanski in izobraženi družbi, ampak jih je dobil v kaki hrvatski povesti (n. pr. uzrujan DS 1902, 588; spomin-obesek 1903, 78; goropaden kontrast 1903, 535; čupati = sl. skubsti, puliti, je čupal grivo iz repa 1912, 82; Slov. večernice 1915, 42 in večkrat; groznica = sl. mrzlica, rabi stalno itd.). Slabosti takih odstavkov se je Finžgar pozneje sam zavedel in jih je v svojih Zbranih spisih, zlasti od VI. zvezka dalje, neusmiljeno črtal. Vendar takih izrazov ni veliko in je zato neopravičena trditev A. Slodnjaka v Pregledu slovenskega slovstva, češ da je »jezik, zlasti v meščanskih snoveh poln tujih izrazov in neživih besed« (426). Izrazi, ki jih je tu rabil, pa dokazujejo, da Finžgar ni imel tistega jezikovnega znanja kot Cankar, ki je zavestno zavračal nepotrebne slovanske izposojenke. Brez posebnega jezikovnega znanja pa dosledna reforma ni mogoča, ker so nam časniki zadnjih 60 let jezik preveč pomešali s slovanskimi izposojenkami. Načeloma je bil Finžgar sam proti nepotrebni izposojenki, kakor dokazuje njegova ocena M. Govekarjeve knjige Ruska moderna, kjer pravi: »Rado se zgodi, da prevajavca zavede sorodni slovanski jezik in začne hrvatovati, rusovati itd. Pri tem prevodu bi ugovarjali samo besedi odražati se, v pomenu odsevati. Ne vem, če se udomači in tudi potrebno ni« (DS 1906, 114). Pri Finžgarju je umetniški čut sam izločal vse, kar ni spadalo v njegovo snov. Stalna zveza z ljudstvom mu je pomagala, da se je hitro otresel izposojenk in pisal spet domače besede namesto njih; za stalno jih je le malo sprejel.

Drugače pa je z jezikom zgodovinske povesti Pod svobodnim soncem.

Ob zgodovinski snovi je bilo treba misliti na primeren jezikovni kolorit. Preproščino davnih dedov je dobro zadel s tem, da je pisal ob njih jezik preprostih kmečkih ljudi. Da bi zbudil občutje starinstva, je poiskal starejše knjižne in ljudske izraze in jih je mnogo prav srečno uporabljal, n. pr. vrač nam. zdravnik, ol (pivo), krščenik nam. kristjan, mladec, voza nam. ječa, roženica (rog v rabi za posodo, Breznica), hotnica, neresec (toda kot psovko rabi v sedanji obliki: mrjasec smrdljivi, DS 1907, 148), volcje nam. volkovi itd. Ker je snov jugoslovanska, je namenoma rabil več srbskohrvatskih izrazov, kar je razumljivo. Gotovo pa je, da jih je rabil prepogosto, kar mu je očital že Koštiál (Kritika, 1925, 10, kjer pa po krivici šteje izraze svajati, svaditi se, ničemnica za izposojenke). Srbskohrvatske in staroslovenske izraze je rabil prav tako, kot je rabil bizantiske (grškolatinske) besede, da je izrazil občutje bizantinskega življenja. Zdaj je prvič segel tudi po pisateljih, ki so opevali slovansko zgodovinsko snov. Več izrazov je vzel iz Prelesnikovega romana V smrtni senci (DS 1904); tam je dobil izraze vojniki, žrtvenik, ostrog, velmožje, devojka, žganica; prelest v pomenu zvijača; vila povodkinja, vila pogorkinja in več imen za bajeslovna bitja. Iz Sienkiewiczzevega romana Z ognjem in mečem (prevod 1893) je vzel izraze: molojec (pomeni mladec), čapka (poljsko:

kapa), kreslo, pomeni naslanjač, in morda še kaj drugega. Mislil sem, da je nekatere izraze mogel dobiti samo v Janežič-Hubadovem sl.-nem. slovarju iz l. 1893, ker je to edini slov. besednjak, kjer se nahajajo obet (v češčini pomeni daritev); kozelnik, iz češčine: čarovnik; korabelj, cestovati, čupati, ničemnica, in morda še kaj. Toda v razgovoru mi je pisatelj pojasnil, da ni iz nobenega besednjaka besed pobiral in tudi tega ni imel v roki. Nekaterih izmed teh besed se je spominjal iz šole, druge je slišal drugod. Iz šole se je spominjal besede kozelnik, ki jo je bral v Levstikovem prevodu kraljedvorskega rokopisa, odkoder jo je sprejel tudi Hubad v svoj slovar. Izraz obet v pomenu daritev mu je ostal v spominu iz branja brižinskih spomenikov; o besedi korabelj (ladja) mu je pravil neki notranjski duhovnik, da se govori okoli Ilirske Bistrice. Po spominu je tudi pisal napačno obliko prnja (iz češčine brně, oklep) za pravilno brnja, kar je zapeljalo srbskega prevajalca Živojinovića (Pod slobodnim suncem, Beograd 1931), da je od začetka povesti prevajal napačno: odelo (str. 35), pozneje se je domislil pravnega pomena: pancir (196, 268, 283 itd.). Nekaterih teh izposojenk so težko umljive in so napravile zmedo pri prevajalcih. Malorusko besedo molojci je srbski prevajalec pridržal: molojci, molojaca, molojcima, češki prevajalec (Pod svobodným sluncem, Praha 1928) pa je pravilno prevajal molodci, II, 465, 478 itd.). Težko je vselej zadeti pomen besede obet, ker jo rabi včasih v sedanjem slov. pomenu obetanje, obljava, včasih v češ. pomenu (iz brižinskih spomenikov) daritev. Srbski prevajalec je le redkokdaj pravilno prevedel: žrtve (n. pr. prinošahu bogate žrtve Perunu, 286), navadno je prevajal: dar, kar tudi ni prav (n. pr. 287, 344 itd.); večkrat pa je zamenjal pomen in je prevajal obećanje (v slov. pomenu) nam. žrtva (n. pr. 355 itd.); češki prevajalec je prevajal pravilno. Čudno se sliši v srbskem prevodu pridržana slov. oblika kozeljnik, za češko kouzelník, česar gotovo ne bo nihče razumel.

Veliko je število izvornih ljudskih izrazov in rečenic, ki jih je rabil Finžgar v svojih povestih. Tu hočemo omeniti samo tiste, ki jih še nima Pleteršnik.

Z Breznice ima: balandrati: je tako nekaj balandral = kvasil DS 1903, 662 (Finžgar je slišal od svojega očeta); bolhánec DS 1912, 396, pomeni isto kar bolšnjak = razpoka pri obleki, Slovenija 1850, 32 v dopisu iz Preddvora; god, po gôdu: vsi trije so taki (t. j. dobri), da jih je po godu (= zares) škoda DS 1916, 169; hrampljati, konj je trgal in hrampljal ob dateljevi koščici DS 1907, 389; 443 itd.; kaniti se koga = bati se, paziti se koga, n. pr. kani se ga, kanite se me KDM 1910, 16, 17; kleščiti se = režati se DS 1907, 441; koprivec = bičevnik DS 1913, 322; móslja = cucelj, mosljati, cucelj vleči (o otroku), rabi večkrat; naklepičiti se = primeriti se DS 1906, 738; nabrskan DS 1913, 241, kar pomeni nataktnjen, jezen, nasajen; oddrzati: Golob je napol vzdihnil, napol se oddrzal, pa ni imel kaj pljuniti iz suhih ust Zbr. sp. V, 133 (DS 1916, 121 je na tem mestu tiskovna napaka); ogolídrati: konj je

ob bokih ogolidran Slov. večernice 1915, 50; odpetati = pete odnesti, ciganka jo hitro odpetá KDM 1900, 16; podič = stopnišče pred hišo, Sl. večernice 1927; podič (= pločnik) na vlaku DS 1901, 411; podričan = oguljen DS 1912, 358; pražnje, samostalnik sr. sp.: pražnje platno DS 1912, 442; Sl. večernice 1927, 129; prirétrati = privleči: sin je priretral koleselj izza skednja Sl. več. 1915, 42; smo se prirétrale (Mohorjeve knjige na vozu, KDM 1908; rahuta = slab les DS 1913, 164; razrahan: razrahan in odpet je bil Smrekar DS 1912, 122; razrahani so (z odpeto srajco) bili otroci 1911, 137; spestovanec, ljubljencek (o otroku) KDM 1925, 44; šije: po skalnatih šijah = ozek prostor med skalami DS 1911, 67; škáfница, kraj v zidu, kjer stoji škaf z vodo DS 1911, 63; škórničnik = čevelj, če mu odrežeš golenico DS 1911, 134; 1915, 142; trebljenka, hruška, ki pade prezgodaj z drevesa KDM 1900, 16; vtakniti se = za malo se zdeti; vtaknilo se je dekli Ančki DS 1913, 163; zagre se: kakor se možu zagre = spodobi, pogosto; zvinkan: po zvinkanih potih DS 1904, 341; žiga = vročina; skrivali so se pred soparno žigo po sencah DS 1900, 87; 1903, 662; žužlja = žganjetoč, beznica DS 1897, 428 (in v isti črtici že v Dom. Vajah 1890, 283); DS 1899, 71, KDM 1908.

Iz Bohinja ima: nekaj me črviči DS 1904, 540; v Bohinju je slišal od učitelja, ki je bil doma na Raki izraz mrčezen, kar je pogosto rabil: DS 1900, 109; Špela je mrčezno pogledala za njo, Dekla Ančka, Zb. sp. IV, 20. Iz Idrije ima jamšarica, kar je večkrat rabil: DS 1900, 111; Strici, Večernice 1927, 120.

V Želimljah je slišal več dolenjskih izrazov, ki jih je v povestih porabil, ki pa so zapisani v Pleteršniku (n. pr. izpukati, kopitljati, veriti se, je veliko postoril itd.); naslednjih izrazov še ni v Pleteršniku: borka = borovec: sto bork imam naprodaj DS 1913, 164; 1911, 62; kléncati: starka je klencala k oknu DS 1904, 21; tiščinast, kdor le v kako stvar tišči, Sl. več. 1915, 55; KDM 1925, 43; vijača = vihar, DS 1911, 134.

Iz Sore in okolice ima: burnik (zapah) pri vratih DS 1911, 136; drsa mu poje = drsaje hoditi DS 1915, 76; drsna pot itd.; gontarski pastir: Gonte so kraj pri Sori. Druge besede, ki jih je tu slišal, ima že Pleteršnik.

NIKO KURET

ROJSTVO IGRANJA IN NOVEGA SKUPNOSTNEGA ČUTA

Kdor pozna resnico, da je igranje bolj ko vsaka druga umetnostna panoga navezano na skupnost, tudi že zdavnaj priznava, da naša družba spričo notranje in zunanje razkovanosti svojega igranja nima. Sodobno gledališče je zato ali — muzej ali pa orodje raznih smeri, ki se v tej družbi še bore za končno oblast.

Kakor je jasno, da se bo sedanja človeška skupnost — ki prav za prav ni več skupnost, ampak le s težavo ujet in zadržan vulkan —